

Citation:

J.C. Brandt Corstius, Levensbericht W.J.M.A. Asselbergs, in:
Jaarboek, 1968-1969, Amsterdam, pp. 248-254

Herdenking van

WILLEM JAN MARIE ANTON ASSELBERGS

(2 januari 1903 — 27 juli 1968)

DOOR

J. C. BRANDT CORSTIUS

Het is hier de plaats Willem Asselbergs, die op de zevenentwintigste juli van het vorige jaar te Nijmegen overleed, te herdenken als literatuurhistoricus. Deze beperking brengt met zich mee dat de betekenis die zijn persoon en werk voor de cultuur van Noord- en Zuid-Nederland hebben gehad, maar ten dele zal blijken. De literatuurhistoricus Asselbergs kan echter slechts op straffe van ernstige verminking worden gescheiden van Asselbergs de dichter, de essayist, de redenaar. En hij verbleekt tot een schim wanneer men hem plaatst buiten de man die waar hij kwam zijn omgeving van zijn gemoed en geest en verbeelding vervulde.

Die ondeelbaarheid van zijn persoon blijkt uit de wijze waarop Asselbergs historicus was. Toen hij als zestigjarige zijn herinneringen opschreef, heeft hij, terugblikkend naar de jaren twintig, over zijn verhouding tot de geschiedenis enkele opmerkingen gemaakt. Zij geven te kennen dat hij reeds vroeg heeft getracht inzicht te krijgen in de geschiedenis als totaliteit en daartoe zijn opvatting van de geschiedenis afhankelijk maakte van zijn begrip omtrent de waarde van de menselijkheid. De bestudering van handelingen en gebeurtenissen uit het verleden, van geschriften, waarin gevoelens en gedachten onder woorden zijn gebracht, had voor hem slechts zin als de studie van manifestaties der humaniteit. Bij de zingeving van zijn literairhistorische werkzaamheid streefde Asselbergs daarom in de eerste plaats naar een verheldering van zijn begrip van de waarde der menselijkheid. Want, zo schreef hij „Zonder dit begrip zou ik om letterkundige geschiedenis niet veel geven”.

Hij zegt verder, dat hij als jonge katholieke schrijver in de jaren twintig zijn opvatting van de geschiedenis in het algemeen en van de literaire historie in het bijzonder vormde door toetsing van zijn uitgangspunten aan het idealistische historische denken van literatoren als Albert Verwey en Dirk Coster. Daarmee is aangegeven dat ook Asselbergs, evenals velen van zijn generatiegenoten, zich in zijn rijpingsjaren zowel afzette tegen als deel had aan een ethisch en sociaal getint idealisme en de daarbij behorende menselijkheidsbeleving en -beschouwing die toen-

WILLEM JAN MARIE ANTON ASSELBERGS
(2 januari 1903 — 27 juli 1968)

tertijd, en zeker in Nederland, het geestelijk leven kenmerkten. Deze vorming is niet beperkt gebleven tot zijn opvatting van de geschiedenis. Zij is ook van invloed geweest op Asselbergs' geestelijke en maatschappelijke ideeën. Maar voor zover zij de literatuurhistorie betrof, beïnvloedde zij de wijze waarop Asselbergs de geschiedenis van de letterkunde zag als een geschiedenis van de menselijke geest en van menselijke verhoudingen. Hij bezat een duidelijke voorkeur voor het biografische en het geesteshistorische. Wat het eerste betreft: in elk gedicht, in elk prozawerk, dat hij de moeite van bestudering waard vond, had hij contact met een mens. De dichter uit het verleden was voor hem het kind van een man en een vrouw, een geboortedatum uit de jaartallentabel een huiselijk tafereel, zoals hij in zijn *Brabantse herinneringen* zijn eigen geboortedag heeft beschreven. De naam van een auteur veranderde in familie en vrienden, in een straat, een kerk, een herberg. Zo zag hij uit personalia een mensenleven in een tijd en een wereld verschijnen. En op dit punt zette Asselbergs als literatuurhistoricus op zijn wijze en voor onze tijd de in wezen romantisch-subjectieve traditie voort van Potgieter met zijn historische-, Thijm met zijn Vondelportretten. Voor hem, die graag vertelde en hoorde vertellen, die van fabels genoot en Esopus hoog hield, die het dramatische liefhad, van Antwerps poppenspel tot Gijsbreght van Aemstel, voor hem was literatuurgeschiedenis van nature biografie.

Maar tevens geschiedenis van de menselijke geest. Zijn aard en ontwikkeling maakten hem ontvankelijk voor deze opvatting van de literaire historie. Gedurende de jaren op klein- en groot-seminarie doorgebracht werd hij in de humaniora getraind. En daar werd de grondslag gelegd tot zijn kennis van de kerkvaders, van het geestelijk leven in de middeleeuwen en tijdens de contrareformatie, een kennis die hij, dankzij zijn ijzersterke geheugen, te juister tijd en plaats op bewonderenswaardige wijze werkzaam maakte. Daarna nam hij als essayist en journalist onder zijn dichternaam Anton van Duinkerken actief deel aan de beweging van jonge katholieke schrijvers, welke beweging, begonnen in de jaren twintig, een verruiming beoogde van hetgeen Asselbergs in een terugblik de katholieke levenszin heeft genoemd, zijn vertaling van het moeilijk te omschrijven begrip *sensus catholicus*. Voor zijn deel streefde hij het doel van die jongerenbeweging na door in geschriften en voordrachten de traditionele rijkdom van de katholieke gemoedstraditie in het licht te stellen. Deze naar binnen gerichte emancipatie heeft hem vele jaren als schrijver bezig gehouden. En zoals gemeenlijk in een dergelijk geval betekende die katholieke zelfbevrijding tevens de mogelijkheid tot wederzijdse waardering van geestelijke antipoden: tégen Just Havelaar en Menno ter Braak als het ging om zijn geloof, maar mét zulke ketters tegen Mussolini, Hitler en Franco — in het laatste geval bovendien tegen de overgrote meerderheid van zijn geloofsgenoten in. Van die geestelijke strijd getuigen o.a. de boeken *Hedendaagse Ketterijen* (1929, tweede

geheel omgewerkte druk 1946, voorwoord gedateerd januari 1943) en *Waarom ik zo denk, het katholieke leven van 1918 tot 1940* (1948), waarin de voornaamste principiële stukken uit de jaren vóór de tweede wereldoorlog werden bijeengebracht. Die strijd, vaak onder moeilijke omstandigheden gevoerd, heeft ook ertoe bijgedragen dat Asselbergs een literatuurhistoricus werd voor wie de geschiedenis van de letterkunde een geschiedenis is van de menselijke geest. Deze, in de jaren twintig en dertig zeer gangbare opvatting van de literaire historie verkreeg bij hem een natuurlijk accent door de omstandigheden waaronder hij zich vormde tot een vooraanstaand essayist en criticus.

Beide laatstgenoemde functies hebben ook nog op een andere wijze bijgedragen tot zijn wetenschappelijke vorming. In het voorbericht van zijn grote werk *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde* (1951) schrijft Asselbergs over de letterkundige geschiedenis als wetenschap. Aldaar staan de vaak geciteerde woorden „De geschiedenis der letteren is een wetenschap van feiten, alvorens een wetenschap van waarden te worden”. Het is een uitspraak die hij in iets andere vorm reeds in 1945 had gepubliceerd. De nadrukkelijkheid en absoluteheid van de formulering zouden bijna het bestaan van een controverse met betrekking tot het punt in kwestie doen vermoeden. Er doet zich inderdaad iets van een tegenstelling voor. De context geeft namelijk te kennen hoe deze vooropstelling van de geschiedenis der letteren als een wetenschap van feiten begrepen dient te worden. De bewuste uitspraak blijkt het verschil te markeren tussen literatuurgeschiedenis als wetenschap enerzijds en actuele literatuurkritiek en literaire polemieken anderzijds. Bij de laatstgenoemde activiteiten gaat het, aldus Asselbergs, om „zich partij stellen in de strijd om de directe geldigheid der waarden”. We zien hier Asselbergs de scheidslijn trekken tussen zijn werk als wetenschappelijke literatuurhistoricus en zijn essayistische, journalistieke arbeid. Er zit in deze wijze van denken en formuleren met betrekking tot het onderhavige onderscheid iets van zelfbescherming, niet alleen tegen de man die zo van legenden hield dat de waarheid hem soms grauw voorkwam, maar ook tegen de gevolgen van werkzaamheden die anderzijds de intenties van zijn wetenschappelijke werk in hoge mate hebben bepaald. En eens te meer wordt duidelijk waarom Asselbergs als literatuurhistoricus de historische methode de voorkeur gaf.

Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde verscheen in 1951 als het negende deel van de *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*. Het boek behelst de historie van de Noordnederlandse literatuur en het Noordnederlandse letterkundig leven in de periode 1885-1907, met dien verstande dat van de dichters en schrijvers die destijds optraden leven en werk in hun geheel worden vermeld.

Asselbergs toont zich hier als literatuurhistoricus in zijn volle kracht. Zijn indelingen in tijdperken en de onderverdelingen zijn vast en helder

zonder schematische verstrakking. Hij legt op een voortreffelijke wijze verband tussen de letterkunde en het maatschappelijk en geestelijk leven van die tijd. De hoofdstukken over de afzonderlijke auteurs geven elk een afgerond beeld. Hij weet in het laatste geval feiten en waarden zo te doen samengaan dat de eerste met hun precisie en in hun veelheid de tweede ten dienste staan. Maar wat het meest treft in deze letterkundige geschiedenis is de knappe wijze waarop Asselbergs de geestelijke ontwikkelingsgang van elke auteur kort en bondig schetst. Een jarenlange beoefening van de literatuurhistorie als geestesgeschiedenis, een geschoolde verdieping in het denken en geloven van dichters en schrijvers, en een langdurige training in de formulering die voor een letterkundige geschiedschrijving van deze soort wordt vereist, verlenen *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde* zijn grote kwaliteiten. Maar die oefenschool kon slechts tot dit resultaat leiden, omdat een literatuurhistoricus haar doorliep, voor wie deze werkwijze in laatste instantie geen methode betekende, niet behoorde tot een historiografische school of richting, maar uitdrukking was van een dichterlijk gemoedsleven, kenmerk van zijn persoonlijkheid.

Terecht is het Asselbergs als een bijzondere verdienste aangerekend, dat hij in *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde* aandacht heeft geschonken aan de wijze waarop die vernieuwing heeft doorgewerkt in drama en toneel, literatuuronderwijs en journalistiek, streekliteratuur en beroepsorganisatie van schrijvers. Daarmee wees hij voor de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving een nieuw terrein aan.

Naar nog steeds gangbare opvatting steunt een werk, dat de geschiedenis van een letterkundig tijdperk verhaalt, in belangrijke mate op de biografie en de cultuurhistorie. Maar al geruime tijd is bij herhaling de vraag gesteld — en soms bevestigend beantwoord — of een literatuurgeschiedenis kan worden geschreven op formele grondslag, d.w.z. uitgaande van de letterkunde als een geheel van vormen waaraan periodisch bepaalde functies worden toegekend en waarmee het individuele dichterlijke scheppende vermogen steeds weer nieuwe en unieke combinaties maakt. Ook Asselbergs heeft zich hieromtrent rekenschap gegeven. Aan zijn zojuist geciteerde uitspraak over de aard van de letterkundige geschiedenis als vak van wetenschap is, zoals reeds opgemerkt, een andere, zeer verwante voorafgegaan. Zij is te vinden in de Conclusie waarmee Asselbergs in 1945 de uitgave besluit van een bundel opstellen over Jacob Cats, Jan Vos, Adriaan Loosjes, Nicolaas Beets en C. S. Adama van Scheltema, getiteld *Het tweede plan*. Die Conclusie werd vermoedelijk reeds in 1941 neergeschreven. Aldaar staat te lezen „Al is de letterkundige geschiedenis zeker niet minder een wetenschap van *waarden* dan een wetenschap van *vormen*, zij is toch in beginsel, als iedere historische wetenschap, gegrond op het onderzoek naar *feiten*.” In *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde* beoefent

Asselbergs de literatuurgeschiedenis vrijwel niet als een wetenschap van vormen; vandaar, vermoedelijk, dat hij in 1951 het formele aspect van de letterkundige geschiedenis in zijn omschrijving van het vak niet opnam. Maar hij liet het niet achterwege, omdat hij de waarde zou ontkennen van een literatuurhistorische studie waarbij wordt uitgegaan van de opvatting dat de literatuur een eigen systeem van taalvormen is. Asselbergs was te goed bekend met de rhetorica en poetica, met de vormtradities van de Westerse letterkunde en hij was te zeer overtuigd van hun eeuwenlange werkzame kracht om de letterkundige geschiedenis als een wetenschap van vormen weinig of niet te achten. En het lag in zijn aard aan de overlevering als zodanig grote waarde toe te kennen. Hij heeft die wetenschap van vormen in menige studie beoefend, b.v. in een aantal van zijn stukken over Vondel en naar veler mening bijzonder geslaagd in zijn verhandeling over het Endymionthema, getiteld *De zuster van de zon* (1960). In de afdelingsvergadering van 9 oktober 1967 — hij hield toen zijn laatste voordracht in deze zaal — onderwierp hij Tollens' gedicht *Overwintering* aan een structuuronderzoek op basis van het genre. Het bracht hem tot een herwaardering van dit gedicht. Maar men behoudt toch de indruk dat een dergelijk onderzoek voor hem niet het echte belang van de literatuurgeschiedenis uitmaakte. Dit belang was en bleef, naar zijn mening, dat de geschiedenis van de letterkunde „tracht een antwoord te geven op de vraag waarom *deze* dichter op *dit* ogenblik *dit* onderwerp koos.” In vrijwel al zijn studies heeft Asselbergs die poging gewaagd, en menigmaal met succes, zoals o.a. blijkt uit de voordracht, in 1958 voor onze afdeling gehouden, over *Guido Gezelle's Kerkhofblommen, 1858-1958*. Daarin gaat hij als het ware van dag tot dag, van gebeurtenis tot gebeurtenis het ontstaan van deze gedichtenbundel na.

Aan zijn zojuist geciteerde woorden voegt hij toe „Vaak zal zulk een antwoord meteen verklaren, waarom hij het op *deze* wijze behandelde”. Dat dit laatste voor hem geen te verwaarlozen aangelegenheid was, heb ik vermeld. Maar het is secundair, een bijproduct van de biografie (*deze* dichter) en de cultuurgeschiedenis (*dit* ogenblik, *dit* onderwerp). Deze opvatting van de geschiedenis der letterkunde stelt ons Asselbergs als literatuurhistoricus tenslotte nog eens helder voor ogen: hij bracht bijeen het beeld dat hij zich van een dichter had gemaakt en het beeld dat hij zich had gevormd van de tijd waarin die dichter leefde. En hij gaf vervolgens in de voorstelling die aldus was ontstaan de letterkundige werken hun plaats en waarde. Met een variatie op de titel van een van zijn essaybundels kan men zeggen dat de geschiedenis van de letterkunde voor hem was de verklarende, verhalende mededeling „Waarom zij zo dachten”.

Hij deed die verklarende, verhalende mededeling in zijn bijzondere trant. Dat wil zeggen: als beheerser en bespeler van de Nederlandse taal. Asselbergs was een orator en schrijver die de snelheid waarmee hij

associatief, complementair en antithetisch dacht, daarbij steunend op een fenomenaal geheugen, in een levendige rhetorische stijl, gekenmerkt door sententiae, vorm gaf; of, omgekeerd, die zich door de plotselinge mogelijkheden van taal en stijl tot de voortgang van zijn gedachten liet inspireren.

Op zijn persoonlijke wijze vernieuwde Asselbergs de stijltraditie van de literaire kritiek der negentiende eeuw. De expressionistische stijl-experimenten waarvoor sommige van zijn confraters in de kring van *De Gemeenschap* gevoelig waren, lieten hem vrijwel onaangeroerd. Hij bezat de brede, levendige stijl van wie uit een gemeenschappelijke en traditionele zekerheid schrijft maar diezelfde zekerheid telkens opnieuw voor en door zich zelf bevestigd wil zien en vorm gegeven; iemand ook, die eigen standpunten te verdedigen heeft. Niet in de laatste plaats om zijn stijl zal Asselbergs als literatuurhistoricus gelezen blijven.

Willem Jan Marie Anton Asselbergs werd op 2 januari 1903 te Bergen op Zoom geboren als eerste kind van de bierbrouwer Antoine Asselbergs en diens vrouw Cornelia van Loon. Op zijn negende jaar ging hij naar kostschool, van 1915 tot 1922 bezocht hij het klein-seminarie Ypelaer van het bisdom Breda te Ginniken. Na korte tijd novice te zijn geweest van de missionarissen van Scheut volgde hij van 1923 af de priesteropleiding aan het groot-seminarie Bovendonk te Hoeven. Daaraan kwam in 1927 een einde nadat reeds eerder de jonge van Duinkerken vanwege de overheid van het groot-seminarie een schrijfverbod was opgelegd. Hij koos voor het schrijverschap en ging de opleiding M.O. Nederlands volgen aan de Tilburgse leergangen. Hij voltooide die studie niet. In 1927 kwam zijn eerste verzenbundel *Onder Gods ogen* uit. Van 1928 dateert zijn bekend geworden *Verdediging van Carnaval*. In 1929 werd hij redacteur van *De Gemeenschap*, het tijdschrift van de jonge militante katholieke schrijvers en dichters; in datzelfde jaar ook letterkundig redacteur van het dagblad *De Tijd*. Dit betekende het einde van zijn Brabantse jaren. Asselbergs vestigde zich in Amsterdam. In 1930 trouwde hij met Nini Arnolds. In hetzelfde jaar verschenen zijn eerste boek met letterkundige kritieken, getiteld *Achter de vuurlijn* en zijn gedichtenbundel *Lyrisch Labyrinth*. In 1932 werd hem door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde de C. W. van der Hoogtprijs toegekend voor zijn werk *Dichters der Contrareformatie*. In 1934 deed hij als eerste katholiek sinds de oprichting van dat tijdschrift in 1837 zijn intrede in de redactie van *De Gids*. Een jaar later verscheen zijn bundel opstellen *Twintig Tijdgenoten* en in samenwerking met dr. H. W. Beuken de bloemlezing *Dichters der middeleeuwen*.

De universiteit van Leuven verleende aan Asselbergs in 1937 het eredoctoraat in de letteren. De bloemlezing *Dichters der emancipatie* verscheen in 1939. Vanwege de Vondelstichting volgde in 1940 zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar in de Vondelstudie aan de rijksuniversiteit van Amsterdam.

siteit te Leiden. Hij aanvaardde zijn ambt op 11 oktober van dat jaar met het uitspreken van een rede getiteld *Pascha Problemen*. In 1941 verscheen *Ascese der Schoonheid*, een studie over de dichter A. Roland Holst. Tijdens de Duitse bezetting werd Asselbergs als gijzelaar gevangen gehouden te Sint Michielsgestel. Uit die tijd (1943) stammen de clandestien uitgegeven gedichtenbundels *Waaierend Pluis* en, onder het pseudoniem Pieter Bax *Priemel in Troje*.

Zijn reeds genoemde bundel opstellen over een aantal minor poëten *Het tweede plan* kwam in 1945 van de pers, in hetzelfde jaar ook *Verzen uit Sint Michielsgestel*. Het volgende jaar bracht hij een aantal opstellen bijeen met betrekking tot het katholieke leven, de politiek en de beweging der katholieke jongeren, die, zoals reeds vermeld, in 1948 werden gepubliceerd onder de titel *Waarom ik zo denk*. In 1946 verscheen een tweede, geheel omgewerkte druk van zijn in 1929 voor de eerste maal uitgekomen essay, en toen nog tegen Just Havelaar gericht, *Hedendaagsche Ketterijen*. En in hetzelfde jaar de gedichtenbundel *Tobias en de engel*. Kort na de publikatie, in 1951, van zijn geschiedenis der Noordnederlandse letterkunde in de jaren 1885-1907 was zijn Amsterdamse tijd ten einde. Want in 1952 werd Asselbergs benoemd tot gewoon hoogleraar in de Nederlandse en algemene letterkunde te Nijmegen, als opvolger van Gerard Brom. Met het uitspreken van een rede *Uijftig jaar na Schaeffmans dood* aanvaardde hij op 30 januari 1953 zijn ambt.

Asselbergs werd in 1954 lid van de Akademie. Zijn *Verzamelde Gedichten* kwamen in 1957 uit. In 1960 viel hem de Constantijn Huygensprijs ten deel. Twee jaren later verschenen in drie omvangrijke dundrukdelens zijn *Verzamelde Geschriften*. In 1967 ontving Asselbergs op het Muiderslot de P. C. Hooftprijs voor zijn gehele en omvangrijke essayistische oeuvre. Ter gelegenheid van zijn vijfenzestigste verjaardag zagen zijn *Nijmeegse colleges* het licht, een bundel studies voor het grootste deel geschreven in de vruchtbare jaren volgende op zijn hoogleraarsbenoeming te Nijmegen.

Deze summierse feiten kunnen slechts aanduiden hoe de dichter, essayist en literatuurhistoricus Asselbergs zich naar zijn grote aanleg heeft verwerkt. Zij reiken niet tot de man die in het bezit van een brede cultuurkennis en van het vermogen die kennis op indrukwekkende wijze te vertolken u en mij in al zijn hartelijke eenvoud nog zo levendig voor de geest staat.